

з біології – І.В. Кир'янова. У ліцеї працює ціла когорта авторів розвивальних міні-підручників для учнів – Л.М. Буряченко, Г.В. Дробашко, І.М. Лисікова, Г.С. Колбей, О.І. Полторацька, Л.М. Погромська, В.А. Шеденко та ін. Чарівники, котрі занурюють дітей у світ фантазій, художньої творчості і прагнення духовного вдосконалення, – педагоги І.О. Губенко, Р.С. Жданова, В.Ф. Мартянова.

Хай не прозвучить банально, але, як кожен садівник мріє побачити свій сад у всій красі, так і нам хочеться побачити результати своєї праці. Ми реалісти, і віримо, що з доброго зерна буде добрий урожай!

ВИСНОВКИ

1. Навчальний заклад ХРЛ №1 працює за системою модульно-розвивального навчання А.В. Фурмана і на сьогодні педагогічним колективом освоєні такі складові цієї системи: а) часова організація навчально-модульного процесу за схемою 3х30 хв, б) інноваційне програмово-методичне забезпечення модульно-розвивального навчання (граф-схеми, міні-підручники тощо), в) освітні технології психомистецького змісту модульно-розвивального процесу.

2. Робота за модульно-розвивальною системою навчання дає позитивні якісні зміни в освітньому процесі, особистісному розвитку учнів та професійній творчій самореалізації учителів-дослідників.

3. Науково-дослідна та експериментальна робота у ХРЛ №1 здійснюється з урахуванням альтернативності та багатоваріантності розвитку особистості вчителя та учня в умовах навчального закладу нового типу, котрий впроваджує експериментальну систему модульно-розвивального навчання.

4. Наявна ефективна інтеграція загальної інноваційної технології модульно-розвивального навчання із загальнопедагогічними персонал-технологіями вчителів-дослідників навчального закладу.

5. Запровадження інноваційних психомистецьких технологій модульно-розвивального навчання уможливає перехід ліцею від традиційної освітньої моделі до особистісно та ментально зорієнтованої, оптимізує стосунки у системі “вчитель-учень” на засадах їхньої паритетної взаємодії, сприяє розвитку освітньої компетентності та навчальної самореалізації кожного учасника інноваційного навчання.

6. Дослідницька програма педколективу ліцею може бути реалізована за умов систематичного наукового консультування, співпраці з науковими установами, фінансового забезпечення, внутрішньої вмотивованості учителів і учнів, цілеспрямованої роботи із соціокультурного зростання всіх учасників інноваційного навчання.

7. Процес освоєння експериментальної модульно-розвивальної системи навчання у ХРЛ №1 є науково та адміністративно керованим.

Надійшла до редакції 15.02.2007.

ТЕХНОЛОГІЯ СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У МОДУЛЬНО-РОЗВИВАЛЬНІЙ СИСТЕМІ НАВЧАННЯ

Тамара КОЗЛОВА

Copyright © 2007

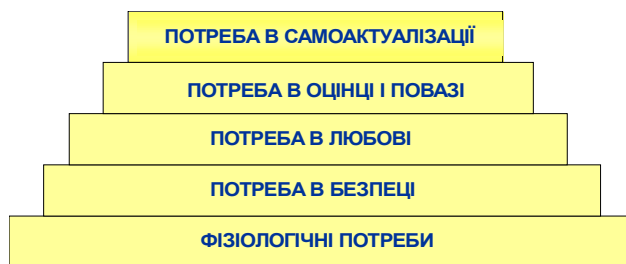
Розділ 1 ЛЮДИНА МАЄ БУТИ ЩАСЛИВОЮ

Людина приходить у цей світ, щоб бути щасливою. Одна з іпостасей щастя – це можливість реалізувати себе у кращих проявах, як чоловік або жінка, батько чи матір, як фахівець, як громадянин... І щоб усе свідоме життя відчувати себе людиною з розправленими крилами та благородним бажанням, треба змінити цей світ на краще.

У психології такий стан називається

САМОАКТУАЛІЗАЦІЄЮ. *Це прагнення людини якомога повніше виявити, розвинути та реалізувати свої можливості, прагнення бути такою, якою вона може бути.* “Щоб бути у згоді із самим собою, – пише відомий психолог А. Маслоу, – музикант має створювати музику, художник – малювати, поет – писати вірші. Людина зобов’язана виконати свою місію, використовуючи всі свої можливості і здібності”.

За яких же умов виникає потреба у самоактуалізації? Роздивіться рисунок.

Це ієрархічна “піраміда потреб” А. Маслоу: кожен із нас крокує в житті від найпримітивніших до найбільш витончених потреб вищих рівнів. Коли задоволені потреби усіх інших рівнів, у людини виникає бажання самоактуалізуватися. Іншими словами, вона має дихати повітрям любові, поваги, визнання, щоб на повну потужність запроцював її творчий потенціал, закладений Богом. І тоді вона радісна, позитивна, несе цей заряд у соціум.

Можливо, у вас вже виникло запитання: “Чи щаслива я людина?” Якщо “так” – зафіксуйте той процес, який щойно відбувся у вашій свідомості.

Здатність аналізувати свій внутрішній стан, усвідомлено ставитися до власної свідомості, мислення, умов і способів здійснення життєдіяльності називається РЕФЛЕКСІЄЮ. З РЕФЛЕКСІЇ і розпочинається шлях до САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ.

Розділ 2 РЕНТГЕН НЕ ДОПОМОЖЕ

Чекайте, про що йдеться? Де, нарешті, нові прийоми, методи, інтерактивні технології, які поставлять з ніг на голову нашу освіту?

Та мова сьогодні про інше: як, використовуючи знання з психології, створити умови для того, щоб у дитини виникло внутрішнє бажання творити себе. Це і є квінтесенцією ідеї модульно-розвивального навчання Анатолія Васильовича Фурмана. “*Специфіка модульно-розвивального навчання, – пише професор, – полягає в надінтенсивній внутрішній роботі учня над самим собою, що максимально реалізує його емоційно-психологічні можливості й наближує духовну зрілість*”.

Легко сказати: “надінтенсивна внутрішня робота”. А як її задіяти, а потім зафіксувати? Тут рентген не допоможе.

Та якщо вас цікавить не тільки результати контрольних робіт, ви любите вчитись і вам не байдуже майбутнє України – **ВПЕРЕД!**

Я готова відкрити вам секрет, як зробити так, щоб розпочалася ця “надінтенсивна внутрішня робота”, щоб заблищали очі, задіяв внутрішній двигун, і маленька людина сказала собі:

Я ХОЧУ ЦЕ ЗНАТИ!

МЕНІ ПОТРІБНІ ЦІ ЗНАННЯ!

Я ХОЧУ БУТИ ЧЕСНИМ!

Я ПОДОЛАЮ ЦІ ТРУДНОЦІ, БО Я ВІРЮ У СВОЇ СИЛИ!

Розділ 3. ПЕДАГОГІЧНІ ЗАМАЛЬОВКИ

Почнемо з простого прикладу: як на основі звичайних завдань спроектувати модульно-розвивальне заняття.

Українська мова. 2 клас.

Тема: “Іменник. Слова, що є назвами істот та неістот”

Закріплення знань.

План.

1. Гра з м’ячем.
2. Розподільний диктант.
3. Творче завдання.

1. Заняття починається з рефлексії настрою та налаштування на роботу.

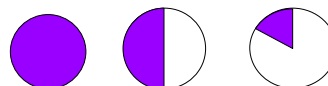
(у вигляді таких значків діти позначають свій настрій)

2. Гра з м’ячем.

Перед початком гри вчитель вивішує на дошці плакат із запитанням:

Чи все мені зрозуміло?

І пропонує дітям відповісти самим собі на це запитання, а після гри розмалювати кружечок розуміння.

Завдання до читача:

Чи є відмінність між запитанням, яке вчитель спрямовує на клас:

“Діти, ви все зрозуміли?”,

і запитанням, яке дитина задає сама собі:

“Чи я все зрозумів?”?

3. Розподільний диктант.

Вчитель читає слова, діти записують їх у два стовпчики (Хто? Що?)

Тоді дітям пропонується самостійно перевірити свою роботу за зразком після її виконання та оцінити себе (зразок висить на дошці або лежить на парті).

Перед самоперевіркою та самостійним оцінюванням учитель знову пропонує дітям замислитися, чи готові вони чесно себе оцінити і вивішує плакат для того, щоб діти знову могли рефлексувати:

**Я чесно виконав свою роботу!
Я себе поважаю!**

**Я не боюся помилятися -
Я вчуся!**

4. Скласти речення зі словом “метелик” (хто?) і “метелик” (що?)

Цю роботу можна організувати в групах.

Завдання до читача.

1. Чи спрацюють внутрішні чинники на співпрацю, якщо вчитель запропонує лише такий стимул “хто перший – той переможе!” ?

Не знаєте? – і правильно. Бо спершу треба розібратися, який аспект спілкування має спрацювати на цьому етапі заняття – комунікативний, інтерактивний чи перцептивний, яка рефлексія має бути задіяна – інтелектуальна, кооперативна чи особистісна... І тоді золотий ключик у вас в кишені.

Розділ 4. ПЕДАГОГІЧНІ ЗАМАЛЬОВКИ – 2

Модульно-розвивальне заняття, на яке ми зазирнемо за мить, було проведене у четвертому класі ліцею №157 м. Києва.

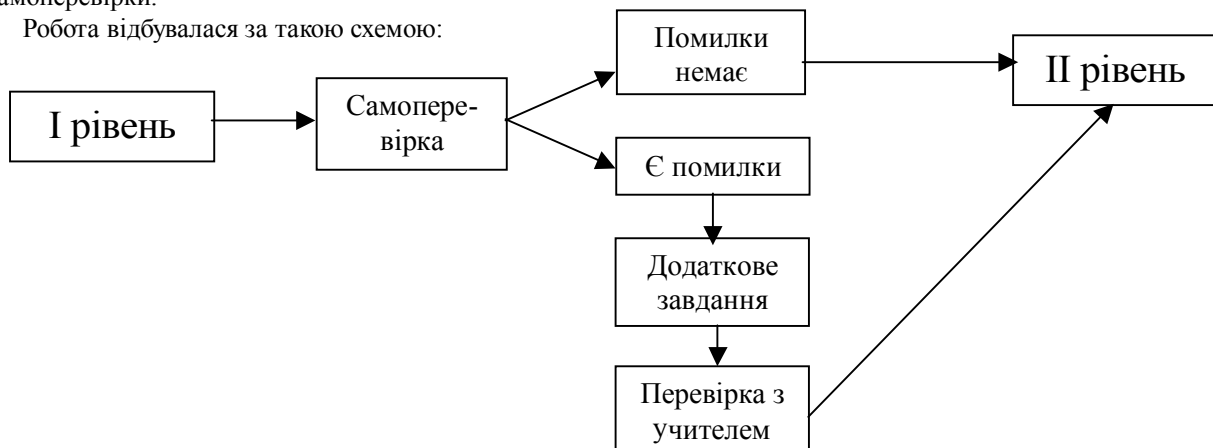
Українська мова. 4 клас.

Тема: “Правопис іменників”.

На початку заняття дітям запропоновано III рівні завдань із різним ступенем складності.

До кожного рівня були розроблені додаткові завдання на той випадок, якщо учень помилився в основному завданні. Також підготовлені аркуші з відповідями для самоперевірки.

Робота відбувалася за такою схемою:

Вчитель налаштований на співробітництво, взаємодопомогу; підтримує підбадьорувальною тональністю спілкування.

Діти:

Дмитрик, серйозний старанний хлопчик.

Перед початком виконання завдання стискає кулачок й сам собі нашіптє: “У мене все вийде. Я все зможу”.

До кінця заняття працює самостійно.

Ганнуся, худенька полохлива дівчинка.

Виконавши певну кількість завдань, підходить до вчительки впевнитися, чи все правильно. Вчителька з посмішкою схвалює її роботу.

Артемко, жваве хлопчисько з низьким рівнем зосередження уваги.

Працює самостійно. Вчителька підходить саме в той час, коли учень працює над додатковим завданням до I рівня.

– Артеме, ти вже виконав завдання I рівня?

– Так, – була відповідь.

– Артеме, і ти сам перевірів?

– Так.

– Артеме, ти сам знайшов помилки і вирішив, що тобі треба виконати додатково саме на це правило завдання.

– Так. – На обличчі Артема сяюча посмішка.

Здивуванню і захопленню вчителя не було меж.

Ліля, прагматична, здібна до навчання учениця.

Без помилок пройшла всі рівні й запитала, що робити далі.

– У тебе є два варіанти, – запропонувала вчителька дівчинці. – Перший – відпочити, другий – допомогти мені й дітям у консультуванні.

Ліля, замислившись на мить, обрала другий варіант. І тепер їх було вже двоє, хто допомагав, роз’яснював, співпереживав за успіхи інших.

Семенко, тихий маленький хлопчик з щирою усмішкою та посередніми здібностями.

Дуже повільно і старанно виконує завдання першого рівня майже до дзвоника. Він працює у своєму темпі і нарешті закінчує роботу. Він чекає схвалення і визнання,

бо працював на всю міць своїх здібностей. І він чує його: спокійне, доброзичливе “Молодець, я рада твоєму успіхові. А ти?” Обізнаний учитель-психолог знає, що саме зараз має спрацювати механізм утворення самооцінки та самоповаги.

Знайома й інша ситуація: “Мало встиг, недопрацював, можеш краще”.

А проблема якраз у тому, що він не може.

І піде воно маленьке, незадоволене собою та цілим світом додому. І невідомо, у що завтра вилетиться його неуспіх – в агресію чи в байдужість?

Хто дасть відповідь: чи є такі рентгенівські промені, за допомогою яких можна побачити й оцінити у балах **уміння** долати труднощі з вірою у свої сили, **навички** бути чесним перед самим собою, щоб потім зробити контрольні зрізи і скласти звіт.

Відповідь – немає. Можливо тоді й проблем немає? А проблеми, на жаль, є. І будуть існувати до того часу, доки центром навчального процесу буде не зміст предмета, а нова педагогічна етика.

*Завдання до читача.
Під час заняття діти ходили
по класу, чулося гудіння, та
проблем з поведінкою не було.
Чому?*

Розділ 5 ВИПАДКОВИЙ УСПІХ ЧИ НАУКОВО СПРОЕКТОВАНЕ ДІЙСТВО?

Вивчення навчальної теми з певного предмета розгортається на семи основних етапах (або чотирьох періодах) модульно-розвивального циклу (див. далі табл.). Для того, щоб розпочалася розвивальна взаємодія вчителя і учня, або “надінтенсивна внутрішня робота учня над самим собою”, повинен запрацювати певний технологічний алгоритм.

Перший крок.

Має бути задіяний психолого-дидактичний зміст одного з восьми етапів повного функціонального циклу, кожний у своєму порядку, зі своїми завданнями та перспективою саморозвитку.

Модульно-розвивальне заняття, проведене у четвертому класі, відноситься до нормативно-регулятивного періоду, за своїм завданням і психолого-дидактичним змістом є оцінювально-смысловим етапом. Мета останнього – первинне особистісне осмислення здобутого соціально-культурного досвіду (розвиток оцінки й самооцінки, контролю і самоконтролю, формування пошуково-смыслового поля) та освоєних шляхів розв’язання теоретичних проблем.

Проектування вищеприписаного заняття відбувалося за таким психолого-дидактичним змістом:

<ol style="list-style-type: none"> 1. Система завдань для оцінки рівнів оволодіння і розуміння навчального матеріалу. 2. Оцінювання учнями правильності розуміння здобутих знань. 3. Корекція адекватності оволодіння навчальною інформацією, її цілісності, повноти. 4. Проміжна рефлексія учителем правильності форм і методів результативності навчання. 5. Стимулювання успіхів учнів у конкретній навчальній діяльності. 6. Визначення ступеня оволодіння учнями навчальним матеріалом, розуміння смыслового змісту вивчаного. 	<p>Пам’ятаєте: дітям пропонувалися завдання різного рівня складності.</p> <p>Діти мали можливість самостійно перевіряти свою роботу, з’ясувати, у якому саме розділі відчують труднощі.</p> <p>Учень, який бачив свою помилку, мав змогу звернутися за роз’ясненням до вчителя або відкрити підручник, далі він обирає додаткове завдання на певне правило, а потім знову перевіряє це завдання.</p> <p>Якщо вчитель фіксує типові помилки, у нього була можливість зосередити увагу дітей на цих помилках.</p>
---	---

Другий крок.

Має бути створена благодатна емоційно-психологічна атмосфера на основі внутрішнього вмотивування учнівської діяльності. Бо, як відомо, одним з найважливіших факторів, який забезпечує успіх у діяльності

(поряд зі здібностями, знаннями, вміннями та навичками), є мотивація.

Розглянемо, як прояви мотиваційної активності висвітлилися у поведінці дітей на вищезгаданому занятті.

Приклад 1.

<p>Дмитрик стискує кулачки й каже сам до себе “Я все зможу! У мене все вийде!”</p>	<p><i>Ймовірно, тут мав місце зовнішній вияв мотивації творчої актуалізації, яка була задіяна на першому, настановчо-мотиваційному етапі (див. попередню табл.).</i></p> <p>Мотивація творчої актуалізації Важливий мотив, який спонукає до дії. Це прагнення для цілковитої реалізації своїх здібностей, впевненість у собі, здатність відчувати свою компетентність. Можливо спрацював механізм мотивації досягнення, яка актуалізується на теоретично-змістовому етапі.</p> <p>Мотивація досягнення Це прагнення досягти позитивних результатів у конкретній діяльності. Фактори, які впливають на рівень мотивації досягнень:</p> <ul style="list-style-type: none"> - значущість досягнення успіху; - надія на успіх; - суб'єктивна ймовірність досягнення успіху.
--	--

Приклад 2.

<p>Ганнуся, виконавши певну кількість завдання, підходить до вчительки впевнитись, чи все правильно.</p>	<p><i>Спонування до активного спілкування з вчителькою було спричинено мотивацією афіліації.</i></p> <p>Мотивація афіліації Це прагнення до встановлення або підтримання стосунків з іншими людьми, прагнення до контакту і спілкування з ними. Для розвитку мотивації афіліації важлива не лише готовність учителя надати допомогу, а й бажання і внутрішня готовність учня прийняти її, тобто реалізується потреба у співробітництві та співпереживанні.</p>
--	---

Приклад 3.

<p>Ліля, прагматична, здібна до навчання учениця; вона без помилок пройшла всі рівні й запитала, що робити далі?</p>	<p>У випадку з дівчинкою Лілією вдало актуалізувалася мотивація допомоги.</p> <p>Мотивація допомоги Завдяки цьому мотиву реалізується:</p> <ul style="list-style-type: none"> - потреба у взаємній відповідальності; - потреба в альтруїзмі; - потреба у соціальній моралі. <p>Рішення і бажання Лілії надати допомогу було б меншим у випадку, коли б у неї не було змоги вільно вирішувати – допомагати чи не допомагати.</p>
--	---

Завдання до читача.

Визначте, за допомогою якого дидактичного прийому могли бути спричинені більш ефективні умови для саморозвитку діловитої Лілі:

- а) ще одне завдання підвищеної складності;*
- б) творча робота;*
- в) можливість допомагати іншим, розвиваючи потребу бути комусь корисною.*

Виходячи із поставлених завдань і навчальної ситуації, добираються такі форми, методи і засоби освітньої діяльності, які б найефективніше могли реалізувати конкретизовані задачі.

Як приклад, на думку спадає одне заняття. Здавалося, що були забезпечені найкращі умови для виникнення внутрішньої пошукової активності. Але діти залишалися пасивними сприймачами інформації, не готовими до пошуку нових знань. У вчителя весь час виникало бажання вимовити: “Діти, ніяких проблем. Ось розв’язок.” На перерві радимося з психологом, який був присутній на занятті: чи були створені умови для саморозвитку? Відповідь: ні! За п’ять хвилин до початку заняття з новою групою приймається рішення змінити форму роботи: переобладнується кабінет для роботи у групах. По-іншому формулюється задача і вибудовується шлях до її розв’язання. Результат був просто вражаючий. Діти аж підстрибували від задоволення, відшукуючи в орфографічних словниках потрібні норми написання слів, доповнювали правила та виправляли помилки.

Розділ 6 КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Щойно, майже під мікроскопом, ми розглянули один із семи основних етапів модульно-розвивального циклу.

Отож, усе розпочинається з **настановлення** та **мотивації**. Це перший етап. Разом з учителем діти з’ясовують план навчальної діяльності з запропонованої теми, особливості оцінювання. За допомогою різних форм та методів учитель намагається створити таку ситуацію, в якій би діти відчували життєву актуальність нових знань. Вчитель налаштовує їх так, щоб вони набули впевненості у своїх силах, спроможності долати труднощі та віри в успіх.

Заняття наступного, **теоретично-змістового етапу**, вчитель вибудовує таким чином, щоб максимально задіяти внутрішню пошукову активність учнів. Перед дитиною постає проблема. Вона має вирішити її, знайти ідею-розв’язок, докладаючи всі свої емоційні, інтелекту-

альні та вольові зусилля. З цього приводу доречно згадати слова Л. Толстого: “Знання тільки тоді є знаннями, коли вони набуті зусиллями власної думки”.

Третій, **оцінювально-смісловий етап**. Це можливість з’ясувати для себе дві речі:

1. Що і як я зрозумів? В чому відчуваю труднощі?
2. Знайти шлях, як їх долати.

Інша й роль учителя на цьому занятті. Він – консультант, порадник, помічник, котрий створює атмосферу співробітництва, співпереживання. Більше того, не лише вчитель готовий надати допомогу, а й учень внутрішньо готовий прийняти її, підтримати енергетику.

Адаптивно-перетворювальний етап. Крім системи вправ для вироблення вмінь та навичок, цей етап вирішує ще двоє надзвичайно важливих завдань. Перша з них – це можливість використати здобуті знання в нестандартних ситуаціях та ситуаціях, максимально наближених до життя; друга – можливість реалізувати потребу допомагати один одному, відчувати відповідальність за результати спільної діяльності. Інтерактивні технології – це той інструмент, що найкраще допомагає вчителю втілити завдання цього етапу.

П’ятий етап – **системно-загальнювальний**. На цьому етапі разом з учителем діти визначають місце теми у загальному змісті навчального курсу та сфері освіти в цілому, систематизують свої знання у таблиці-схемі.

Знання, норми й уміння, здобуті на попередніх етапах, на **контрольно-рефлексивному** стають ціннісним надбанням учня. Він радіє від того, що може застосувати свої знання у власних витворах, які вагомі не лише для нього, а й для навколишніх – друзів, рідних. Діти створюють свої газети, пишуть підручники, вірші, казки. Вони щасливі, бо мають можливість реалізувати себе у навчальній творчості.

І, нарешті, **духовно-естетичний етап**. Це час поспілкуватися про духовне, величне, вічне. Музика, фантазування, малювання створюють умови для висловлювання особистого, життєвого, важливого. Всіх переполюють емоції, переживання.

О, мить чуда! Зупинись! Юнь творить себе у дорозі до Людини.

Опанувати модульно-розвивальну технологію навчання – цілком реальна перспектива. Для творчої, думаючої людини це своєрідна головоломка, розв’язуючи яку ви відчуваєте задоволення і бажання рухатись уперед, в очікуванні нових вражень і відчуттів...

Цю статтю я б хотіла завершити словами одного з головних героїв модульно-розвивального підручника. Звертаючись до дітей, гномичок *Перекотичас* мовить: **“Хочете бачити своє життя крацим? Немає нічого неможливого. Від кожного з вас і від усіх разом залежить, як швидко ви там опинитесь. Але розпочати треба вже сьогодні і тут. Шануйте себе! У вас особливе покликання.”**

Ці слова я б хотіла переадресувати всім небайдужим до проблем нової освіти в Україні.